

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015

December 2015

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

SEVDALİNKÂ VE TÜRKÜLERDE SEVGİLİ VE AŞK ALGISI LOVER AND LOVE PERCEPTION IN SEVDALINKA AND FOLK SONGS

Sibel BAYRAM*

Öz

Boşnak Anonim Halk Edebiyatı ürünü olan sevdalinkalarda Türk kültür ve edebiyatının yansımalarını görmek mümkündür. Sırp ve Hırvat edebiyatlarında sevdalinka türüne rastlanılmaması, Boşnakların Türk edebiyatı ve kültüründen daha fazla etkilendiklerinin birer göstergesidir.

Boşnakların İslamiyet'i kabulünden sonraki dönemlerde sevdalinkaların ortaya çıkması ve Türk Halk Edebiyatı'ndaki türkü türü ile benzerlikler göstermesi tesadüfi değildir. Anadolu'dan birçok saz şairi Balkanları dolaşmış saz eşliğinde türküler söylemişlerdir. Bu sırada Boşnak Halk Edebiyatında Türk Halk Edebiyatı motiflerini de taşıyan yeni ürünler ortaya çıkmıştır. Ortak temalara sahip olan türküler ve sevdalinkalar incelendiğinde iki farklı milletin sözlü ürünlerindeki kadın algıları ve aşka bakışlarındaki benzerlikler dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sevdalinka, Türkü, Aşk, Kadın, Sevgili.

Abstract

That Bosnia-Herzegovina was conquered by Ottomans in 1463 led to some changes not only in political sense but also in cultural and literary aspects. Especially Bosniaks, influenced by Ottoman culture, have shown this influence in their daily life, oral products and traditions.

It is possible to see reflections of Turkish culture and literature in sevdalinka which are the products of Bosnian anonymous folk literature. Not being able to see the type of sevdalinka in Serbian and Croatian literature is an indication that Bosniaks have been affected by the Turkish Literature and culture more. Sevdalinka, coming from Arabic word "love", corresponds to "black bile". Moreover, it means sorrow, love and expresses longing. Having this sorrow of love equal to angle of death is revealing of feelings of the beloved. These feelings exceed the time and space through sevdalinka. The beloved springs to life in verses who is forced to leave due to family, individual or sometimes social reasons. 'Sevdali hali', the state of being in love in Turkish, is defined as 'sevdaluk-sevdahluk in Bosnian. Sevdalinkas are not only the interpreters of emotions but they are also the way of communication between lovers. Not being able to see each other alone due to social reasons, lovers expressed themselves to each other saying sevdalinkas. Love is described in a melancholic way in sevdalinkas until 16th century. In folk songs, which are the products of Turkish folk literature, many events and feelings, such as love, longing, and social events are told in the same way with a lyrical style. Love, longing, homesickness and separation is felt in folk song and sevdalinka geographies which are combination of saying and stringed instruments.

The emergence of sevdalinkas after Bosniaks adoption of Islam and the similarities of the type of folk songs between Turkish Folk Literature is not a coincidence. Many folk singers from Anatolia sang folk songs with their stringed instruments in the Balkans. Meanwhile, new products which reflect Bosnian culture and also carry Turkish Folk literature motifs have emerged. When folk songs and sevdalinkas with common themes are examined, it is noteworthy to see the similarities in two different nation's oral products in women's perceptions and their sense of love.

Keywords: Sevdalinka, Folk Song, Love, Woman, Lover.

SEVDALİNKÂ VE TÜRKÜLERDE KADIN ALGISI

Sözlü kültür ürünleri, toplumun kültürel değerlerinin aktarılmasında önemli bir göreve sahiptirler. Söze dayalı olan bu ürünler milletlerin duyuş, görüş, his dünyasını yansıtmakla kalmayıp milletlerin belleklerini oluştururlar. Eski dönemlere ait olan bu sözlü ürünler aynı zamanda dönemin önemli tarihi belgeleri niteliğindedirler. Kafiye, ritimli söyleyişleri afetlerin, savaşların, hüznünlerin, sevinçlerin günümüze kadar gelme imkânlarını sağlamıştır.

Boşnak Anonim Halk Edebiyatına ait sevdalinka "sevda" kelimesinden gelmektedir: "Sevdah" (sevda, karasevda) kelimesi Türk dilinde aşkın hasretini ve azabını ifade eder, kökü ise Arapçada 'sevda' kelimesinde bulunup 'siyah safra' anlamına gelir. Eski Arap ve Yunan doktorları, insan vücudunda bulunan temel dört öğeden biri olan siyah safranın insanın duygusal hayatını etkilediğini, melankoli ve huzursuzluğu uyandırdığına inanıyorlardı. Bundan da Yunan'daki 'melankoli' sözcüğü mecazi anlamıyla temel anlamın yansımalarını oluşturur: melankoli - siyah safra. 'Sevdah' kelimesiyle ifade edilen aşk duygusuna ve temel duygusal yönünü koruyarak topraklarımızda zaman ve mekân içerisinde Slav-Bogomil hüznünlü, geçicilik duygusuna katkısı da olmuştur. Bizim 'sevdah' her ne kadar hasret ve acıyla dolu olsa da o kadar hüznünlü ve tatlıdır. Sevda, insanın aşk acısını çekmediği noktada, ölümle eşit olan aşk sarhoşluğu içinde kaybolduğu aşk duygusudur. Bu acı, sevgiliye kavuşmak ve ulaşmak için birçok engel

* Dr. Sibel BAYRAM, sibelbayram02@hotmail.com

olduğundan imkânsız olmasından kaynaklanıyor. Aşkın karşısına bazen aşılması zor bir duvar gibi, zaman ve mekân engelleri çıkar, bazen de bireysel, toplumsal, ailevi, geleneksel ya da duygusal engellerle karşılaşılır. 'Sevdah' diğerleri tarafından çektilen işkence olarak kendini gösterir, aynı zamanda insanın, aşkın beyhude olduğı bilincinde olup mazoşist bir aşk anlayışıyla kendi kendine çektilirdiğı acı olarak da algılanabilir." (Muhsin Rizviç,http://www.bosnakforum.com/index.php?topic=387.0;wap2 03.08.2012)

"Türkçede "âşık" anlamına gelen, sevdalı kelimesi; Boşnakçada aynı anlamda; sevdalija/sevdahlija/sevedelija şeklinde ifade edilmektedir. Türkçedeki, "âşık olma eylemi" anlamındaki, sevdalık ifadesi; Boşnakçada, sevdaluk/sevdahluk şeklinde telaffuz edilmektedir. Anonim bir tür olan Sevdalinka,"Boşnakça aşk şarkıları"(Şkaljić,1966:561-562) anlamına gelmektedir." (İyiyol,Catović,2012:248) Boşnakların İslamiyeti kabulünden sonra ortaya çıkan sevdalinkalar kadın-erkek ilişkisini yansıtmaktadır. Sevgiliye olan duygularını erkekler, sevdalinka söyleyerek dile getirmişler, sevgilinin penceresinin altında sevdalinka söyleyerek ilan-ı aşk etmişlerdir. Sevgili de erkeğin sevdalinkasına karşılık yine sevdalinka söyleyerekiletişim kurmuştur. Sevdalinkalar, böylece âşık ile maşuğun buluşması, birbirlerine olan duygularını ifade etme aracı olmuşlardır. İlk sevdalinkaların çıkış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 16. Yüzyıldan itibaren Boşnak kültüründe görülmeye başlanmıştır. "Yazılı bir kaynaktaki ilk olarak 1574 yılında Hırvat yazar Luka Botić bahsetmiştir. Onlu hece vezniyle yazılmış bu sevdalinka, altı dizeden oluşmaktadır. Botić, Split pazarında Adil isimli Müslüman Boşnak delikanlının Marija isimli Hristiyan genç kıza olan aşkını dile getirdiğı sevdalinkayı eserinde kaydetmiştir. Botić, Osmanlı-Venedik sınırında bu tarz aşkların-olayların çok olduğunu vurgulamıştır. " (Žero, 1995: 6; Maglajlić, 2006:5-6). Eski dönemlerde akşamları biraraya gelen Boşnak kadınları, konaklarda tambur çalarak sevdalinka söylerlerdi. Ayrıca sadece konaklarda değil özellikle Ramazan akşamlarında kahvehanelerde de sevdalinkaların söylendiğı görülmektedir. Sırlarda ve Hırvatlarda ise sevdalinka türüne rastlanmamaktadır. "Sırp dilbilimci Vuk S. Karadžić, 1814 yılında yazdığı "Küçük Slaven-Sırp Halk Şiiri Kitabı"nda bazı sevdalinkaları kaydetmiş ve bu şiirleri "Muhammed'in dinine inanan Sırların şiirleri" olarak tanımlamıştır." (İyiyol,Catović, 2012: 249) Bu da Boşnak folkloru üzerinde, Türk folklorunun etkisi olduğunu göstermektedir. Munib Maglajlić de : " Sevdalinka olarak adlandırılan ünlü aşk şarkıları ortaçağ döneminde İslami kabul eden Bosna halkının bir kısmı tarafından Güney Slav bölgesinde doğu ve İslam kültürünün etkisiyle meydana getirildi. " ifadelerini kullanır. (Maglajlić,1998:210) İslami ahlaka göre kadınlar ve erkekler arasında haremlik selamlık bulunmaktaydı. Evler yüksek duvarlarla çevriliydi. Ancak şehirde yaşayan genç kızlar ve delikanlılar, belli zamanlarda ve mekanlar biraraya geliyorlardı. Genellikle bu zaman cuma öğleden sonra ya da diğer bir günün saatinde kapıda, pencerede, ağaç diplerinde ya da sokağa bakan kafesli evlerin penceresinin altına gelen delikanlılar kızlarla buluşurlardı. Bu buluşmalarda aşk dolu ifadeler, sevdalinkaların doğmasına sebep olmuştur. Delikanlı, evin bahçesinin dışında sevdalinka söyler, diğer taraftan genç kız ise evin avlusundan sevdalinka söylemeye başlar. Birbirlerinin sesini duyan sevgililer, böylece iletişim kurarlar. Erkekler, o dönemde daha özgürlerdi. Boş vakitlerinde kahve içmeye, çarşıya giderler, uzun yolculuklara çıkarlardı. Kutsal hac görevini yerine getirmek için Mekke'ye, Medine'ye, avlanmaya, askere, İstanbul'a, Dubrovnik'e, Venedik'e giderlerdi. Bu ayrılıklar, sevgililer arasındaki hasreti büyütmekteydi. Bilinen ilk sevdalinka örneğı 16. Yüzyılda "Adila i Splićanke Marije" adlı sevdalinkadır. ((Maglajlić,1998:503)

Bir çalgıyla beraber söylenmesi, hece vezninin kullanılması aşk, kadın gibi konularının işlenmesi bakımından türkü ve sevdalinka türleri benzerlikler göstermektedirler. Bu benzerliklerin oluşmasında Anadolu kökenli saz şairlerinin Balkanları dolaşp, saz çalıp türkü söylemelerinin büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür. "Nimetullah Hafız'ın bir araştırmasında şu ifadeler yer almaktadır: ... Yugoslavya'nın birçok köy ve kentlerinden başta Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk gibi bir çok Balkan ülkelerinde saz şairleri, dolaşarak Halk edebiyatı'nın birbirinden güzel örneklerini hem vermişler, hem de yeni yetişen kuşakları etkilemişlerdir."(Sağlam,603http://turkoloji.cu.edu.tr/çukurova/sempozyum/sem1/saglam.pdf 10.11.2014.)

Boşnak Halk Edebiyatındaki sevdalinka ile benzerlikler gösteren, Türk Halk Edebiyatına ait türkü ise "Gerçekle hayalin keşitiğı bir noktada hayat bulan, söz ile sazı birleştiren ve hoş bir ezgi ile söylenen halk şiiridir." (Serttaş,2012:11) Pertev Naili Boratav ise "Düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiir." der. (Serttaş,2012:11) "Türkü sözcüğünün ilk olarak XV. yüzyıla ait Ali Şir Nevâî'nin Mizânü'l- Evzan (Vezinlerin Terazisi) adlı eserinde (1993) geçtiğı bilinmektedir." (Çangal, 2012:13) Anadolu dışında 'yır, cır' olarak kullanılmış olup 'yırlamak, ırlamak' kelimeleri türkü söylemek anlamlarında kullanılmıştır. Türkü kelimesi 'Türk' kelimesinin nisbet eki 'î' ekini almasıyla oluşur ve Türke ait anlamına gelmektedir. 15. Yüzyılda Doğu Türkleri tarafından söylendiğı görülmektedir. Bireysel ve sosyal konuları işleyen türkülerde başlangıçta toplumu ilgilendiren büyük olaylar, felaketler, bir kalenin fethi gibi konular işlenirken daha sonra aşk, hasret, gurbet, küsme, talihe

kızma gibi konuları ele alınmıştır. İki bölümden oluşurlar. Asıl duyguyu, olayı anlatan bölüm bir de her bölümün sonunda tekrarlanan 'kavuşta' bölümüdür. Türküler, söylendikleri bölgelere, ezgilerine göre adlar aldıkları gibi işledikleri konulara göre de ayrılabilirler. Aşk türküleri, kahramanlık türküleri, doğa türküleri, askerlik türküleri gibi...

Ressamın en önemli mayası renkler, müzisyeninki melodi iken şarkıların, türkülerin mayasını kadın oluşturur. Birbirine yakın iki tür olan türkü ve sevdalinkalarda kadın imajı nasıl çizilmiştir? Toplumun, erkeğin sevgiliye bakışı nasıl olmuştur? Bu durum halk ürünlerine nasıl yansımıştır? Halk ürünlerindeki aşk algısı toplumdan topluma farklılık gösterir mi?

1. SEVDALINKALARDA VE TÜRKÜLERDE KADIN

Kadın kelimesinin etimolojik incelemesinde hem kelimenin kökü hem de içerdiği anlamlarla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Farklı coğrafya ve kültürlerde kullanılan bu kelime kullanıldığı dönemlerin kültürleriyle ilgili de ipuçları sunmaktadır. "*Kadın kelimesi eski İran dili olan Soğdça'ya bağlanılmaktadır. Bu isim eski tespitlerde 'ağanın, reisin, yöneticinin karısı' anlamındadır. Kaşgarlı Mahmut, bu kelimeyi sözlüğüne 'katun' olarak almıştır. İlk hecesi Farsçada uzun olan 'hatun' kelimesi Türkçeye daha önce geçen 'katun' kelimesi ile köktedir.*" (Zülfikar, 1988:96) "*Osmanlıcadaki xatun 'zevce, yüksek sınıf kadını, hanım sözcüğünün yeni Farsça'dan nispeten yeni bir geçiş olduğu aşikârdır.*" (Çağatay, 1962:13) Kadın için kullanılan kelimelerden biri de Arapça "*helâl*" kelimesidir. Helâl, dinî kurallara göre yasaklanmamış olan demektir. Bununla birlikte yüksek seviyedeki kadınlar için "*melike, sultan, hatun, terken*" gibi kelimeler de kullanılmıştır.

Yapılan bir araştırmada katılımcılara "*Kadın kelimesi size ne çağrıştırıyor?*" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. "*Araştırmaya katılan deneklerin % 90.0'ı kadın kavramının çağrışımsal alanına olumlu yargılar içeren sözcüklerle yanıt vermiştir. Olumsuz yargı içeren yanıtların oranı ise % 6,9'dur. Kadın kavramı çağrışım alanına olumlu yansımaktadır. Deneklerin verdikleri yanıtlar içinde anne (% 13,8) çağrışımsal alanın birinci kadını olarak yer almıştır. Güzelliğin simgesi (% 10,7) ve sevgi (% 7,5) daha sonra gelen yanıtlar arasında bulunmaktadır.*" (Er, 2009: 484-485) Övgü sözlerinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir. "*Güzellik yanıtını verenlerin % 61,8'i erkeklerden, % 38,2'si kadınlardan, zarafet yanıtını verenlerin % 70'i kadınlardan, % 30'u erkeklerden, çiçek yanıtını verenlerin % 55,6'sı kadınlardan, % 44,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Kadınların çağrışım alanına gelen diğer yanıtlar: Olağanüstü, mükemmeliyet, estetik, asalet, onsuз temel kaynak, kadınların kendilerine farklı anlamlar yükledikleri görülmektedir. Kadınlar doğurganlık özelliği nedeniyle olağanüstü bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Erkeklerin çağrışım alanına gelen diğer sözcükler: Kutsallık, incelik, hayatın anlamı, baş tacı.*" (Er, 2009:488)

Kadın kelimesine devirden devire farklı anlamlar yüklenmiş olsa da kadın, sosyal ve kültürel hayatın merkezinde yer almaya, şiirin, türkülerin ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. "*Âşığa aynı şekilde naz eder, daha düzgün bir ifade ile zulmeder. Kirpiklerini ok eder, atıp âşığı yaralar. Çoğu zaman rakibe yüz verir ve âşığı delirtir. Bel ince, ağzı gonca, dudak bal, yanak gül kırmızısıdır.*" (Balkaya,2008:91) Sevgili olarak sevdalinkalarda, türkülerde baş aktör olarak karşımıza çıkan kadının ismi değişse de özellikleri aynı kalır. Bazen sevgilinin adı Emina bazen Mehlika....

Sevdalinkalarda da türkülerde de sevgili tipinin ortak özellikleri bulunur. Sevdalinkalar, aşk şarkıları olduğu için kadın ve kadının fiziksel özellikleri, gözleri, dudakları, saçlarının tasviri geniş yer tutar. Özellikle sevdalinkalarda sevgili dilber olarak nitelendirilir. Dilber kelimesi dil ve ber kelimelerinden oluşmaktadır. Farsça kökenli olup "*gönlü aşıp götüreren, güzel, kız adı*" demektir. (Develioğlu,1998:186) Ber ise "*birin*" fiilinin 3. kişi şahıs çekimi olup, alıp götürmek anlamına gelmektedir. Dilber ise gönül hursuz, gönül alıp götürmek anlamında karşımıza çıkıp güzel, alımlı sevgili olarak kullanılmaktadır. Dilber kelimesi Türkçede olduğu gibi Boşnakçada da aynı anlama gelmektedir. Dilber kelimesi sevgilinin adıyla birlikte kullanıldığı gibi sevgilinin isminin yerine de kullanılabilmektedir.

Moj dilbere kud se šećeš

Dilberim nerede gezersin

Haj što i mene ne povedeš

Hay niçin beni de yanına almazsın

Haj što i mene povedeš

Hay niçin beni de yanına almazsın

(moj dilbere)

Bu sevdalinkada da görüldüğü gibi dilber güzel, çekici âşığın aklını başından almıştır. Âşık dilbere yalvarmakta ve kendisini yanına almasını istemektedir. Kendisi dilberin kölesidir, sevgilinin her isteğine razı olmaktadır.

Denizin dibinde Hatçam demirden evler

Ak gerdan altında aman çiftedir benler

O kınalı parmaklar da o beyaz eller

Yolcuğu yolundan anam eyleyen dilber (Burdur Yöresi)

Burdur yöresine ait olan bu türküde de sevdalinkada olduğu gibi dilber güzel, çekici, gönül alan sevgili anlamında kullanılmıştır. Her iki edebiyatta da "dilber" güzel olup, âşığı peşinden koşturan acımasız, âşığı umursamayan sevgilidir.

Dilber Dika bere co'jeće,
A za njom se paun šeće.
Kako koji cvijet kiti,
Stade njemu besjediti

Dilber Dika çiçek toplar
Etrafında tavus kuşu gezinir.
Çiçek topladıkça
Onlara seslenir

(Žero, 1995: 50)

(çeviren:Alena Ćatović)

Bazı sevdalinkada ise dilber sevgilinin ismiyle beraber söylenilir. Dika adıyla dilberin kullanıldığı görülmektedir.

*I poljubih **Esmer-đuzel** djevojku*

Ja kakva je šarenika jabuka,

*Još je slađa **Esmer-đuzel** djevojka!* (Lorenoviç,2004: 59)

Ayrıca sevgilinin güzelliği vurgulanmak için hem sevdalinkalarda hem de türkülerde sevgili için "güzel" kelimesi çok kullanılır.

Güzele bak güzele

Gelir bizden söz ala

Benim bir esmerim var

Değişmem yüz güzele (Kerkük Türküsü)

Sevgili eşsiz güzel olup güzelliğini perçinleyen esmer oluşudur. Farklı kültürlerle ait bu sözlü ürünlerde ortak nokta sevgilinin esmer ve güzel olmasıdır. Güzelliğin ölçütü ise esmer oluşudur.

Il" si melek, il" dženetska hurija

Il" te majka kraj dženeta rodila? (Lorenoviç,2004: 59)

Kuran-ı Kerimde müminlere ödül olarak hurilerin verileceği yazılır. Sevgili melektir, huridir. "*Sevgili hem dış hem de iç güzelliği ile huriye benzetilir. Huriler cennette bulunduğu için sevgili huriye benzetilirken, sevgilinin yaşadığı mekân da cennet olarak tasavvur edilir.*" (Pala 2004: 212). Sevdalinkalarda ve türkülerde melek, huri, cennet birlikte kullanılır. Güzel sevgili, olağanüstü olduğu için ancak huri kelimesi onun bu olağanüstülüğünü karşılayabilir.

1.1. YÜZ

Kadın, estetiğin güzelliğin merkezidir. Gözler, dudaklar, kaşlar sevgilinin yüz güzelliğini tamamlar. Güzellik algısı, toplumdan topluma dönemden döneme değişmekle beraber halk şiirlerinde değişmeyen bir yüz güzelliği bulunmaktadır. Sevgilinin güzelliği en fazla güneşle, ayla tasvir edilir. "*Ay, karanlık geceleri aydınlatan bir ışık kaynağıdır. Karanlık insanları ürkütür ve içsel bir sıkıntıya sebep olur. Geceler ay sayesinde ışığa kavuşur ve insanları bu bunalımdan kurtarır. Gündüzler nasıl güneş ile güzelleşiyorsa geceler de ay ile süslenir. Ancak ayın ışığı, güneş gibi yakıcı ve kül etmekten ziyade daha nuranîdir. Sevgili de tıpkı ay gibi nur saçan etkileyici bir güzelliğe sahiptir.*" (Akgöynük, 2012:20)

Akşam geldi sunce zađe

Akşam geldi güneş iner

Na tvom licu osta šaj

Senin yüzüne parlaklık kalır

Akşam geldi, tooje lice

Akşam geldi senin yüzüne

Od sunašca ljepeše šja.

*Senin yüzündeki **güneşin** daha güzel parlaklığı*

(Lovrenović,2004:15)

(çeviren: Sibel Bayram)

Sevdalinkalarda sevgilinin yüzünün parlaklığı güneş, ay gibidir. Akşam gelmesine rağmen sevgilinin yüzündeki parlaklık güneşin aydınlığını vermeye devam etmektedir. Sevgilinin yüzünün güneşe benzetilmesinin bir nedeni de güneşin ulaşılmaz olmasıdır. Güneşe ulaşmak nasıl imkânsızsa sevgiliye de ulaşmak imkânsızdır. Tıpkı güneş gibi sevgili de yerinde durmamaktadır, değişkendir. Ancak sevgiliyi gören âşık güneşin karanlığı yok etmesi gibi âşığı da karanlıktan aydınlığa çıkarmıştır. Sevgilinin güzelliğinin yaydığı ışık, güneşin yaydığı ışıkla aynı derecededir.

Sevgilinin abartılı tasviri sadece Halk ürünlerinde değil Eski Türk Edebiyatı şiirinde de karşımıza çıkar. Hasibe Mazıoğlu: "*Divan şiirindeki benzetmeler, birer araç olup duygu ve hayal gücünü artırmak için kullanılmıştır. Elbette seroi kadar uzun bir insan olamaz, ancak uzun ve endamlı bir boyun düzgün seroiye benzetilmesi, şairane güzel bir hayâl yaratmanın aracıdır. Kirpiklerinin oka, kaşın yaya, saçın yılanı benzetilmesi, bunların âşık üzerinde yaptıkları etkinin derinliğini anlatabilmek içindir.*" (Kaya, 2000:2)

*Sevdiğim camalim **güneşim** mahım*

Seni seven âşık çeker ezvahın

Getir el basayım kelimullahın

Ne sen beni unut ne de ben seni (Sivas Yöresi)

Sivas yöresine ait olan "Yeşil ördek gibi daldım göllere" adlı türküde sevgilinin yüzü güzelliğinden dolayı aya benzetilir. Çünkü ay beyaz, saydamdır. Ay huzur verir verici özelliği olduğu gibi sevgilinin de huzur

verici özelliği bulunmaktadır. Bu türküde sevdalinkada olduğu gibi sevgili parlak bir güzelliğe sahip olup, güneşe benzetilmiştir. Güneşe nasıl ki bakılamazsa sevgiliye de bakılamaz. Sevgili de güneş gibi ışık saçmaktadır. Sevgiliyi seven herkes, onun üzüntüsünü yaşar.

Da mi se je ogrijati, *Bana sıcaklık verir*
Na ljepoti lica tvog! *Yüzünün güzelliği*
Moja draga na šiltetu *Sevgilim benim*

(Lovrenović,2004:15)

(çeviren: SibeBayram)

Sevgilinin yüzünün güzelliği kendisine sıcaklık vermektedir. Güneş gibi ısıtmaktadır. Sivas yöresine ait olan türküde sevgili bir aydır. Bosna Halk şiirine ait olan mısralarda ise sevgili güneştir.

1.2. GÖZ

Âşığın, sevgiliye deli divane olmasının uğruna şarkılar söylemesinin aşk ateşiyle yanmasının en önemli nedeni sevgilideki etkileyici gözlerdir. 'Edebiyatın her alanında büyük öneme haiz göz için, İskender Pala şunları söyler: "Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, lakaytlık, gülmek nazlanmak, alay etmek, vs. ona zıt davranma biçimleridir. Şehlalik, mahmurluk, öfke vs. de onun sıfatlarındandır. Renk olarak da ya siyah yahud ala(ela)'dır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla adeta âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir. Gözün görevi görmekse de sevgilinin gözü, daima görmezden gelir. O gözün bakışı, görüş şekli ve tarzı daima değişik anlamlar ifade eder." (Balkaya, 2008:98) Göz âşığa umut verir ya da âşığın umudunu bitirir. Gözler kaşlarla, kirpiklerle yan bakışla sevgiliye etkiler. Gözler de sevgili gibi insafsızdır. Sevgiliyi gördüğü halde görmemiş gibi davranarak âşığa zulmeder. Sevgilinin bakışları âşığın kalbini delip geçer. Sevgilinin gözleri âşığı büyüleyip mest eder. Bu mest edici gözlerin rengi karadır.

Banja Luko vatrom izgorjela *Banya Luka ateşlerde yanasın*
U tebi me cura zanijela *İçinde bir kız büyüledi beni*
Zanijela garavim očima *Kara gözleriyle büyüledi beni*
(Žero, 1995: 23) (çeviren:Alena Ćatović)

Özellikle kara gözler hem sevdalinkalarda hem de türkülerde en fazla etkilenilen göz rengidir. Diğer halk ürünlerinde de kara gözler âşığın acı çekmesine sebep olur. 'Kerem ile Aslı' halk hikayesinde de Aslı âşığa yüz vermemek için âşıktan gözlerini kaçıtır. Sevgili cilvesini, nazını konuşmak yerine gözlerini kullanarak âşığa ifade eder. Gözleriyle hükmeder.

Kara kaşlar kara gözler sende var
Yorulmadık deli gönül bende var
Yedi yıldır derman aradım

Demedin ki derde derman bende var (Çorum Yöresi)

Çorum yöresine ait olan bu türküde sevgilinin güzelliğini niteleyen kara gözlerdir. Âşık ise sevgilinin aşkından delidir, deliliğine çözüm bulamamıştır ancak derdinin dermanı sadece sevgilidedir. Kara gözler âşığı çeken unsurdur. Sevgilinin gözleri ne kadar kara ise âşığın bahtı da o kadar karadır. Sevgili gözleriyle, gözlerinin rengiyle üstün özelliklere sahiptir. Gözlerin çekiciliği ve rengi şiirlerin ortak unsurlarıdır.

1.3. ELLER

Eller, sevgilinin önemli güzellik ölçütüdür. Kişinin ellerinden hareketle, o kişi hakkında birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Eller, özellikle narin ve beyaz olarak nitelendirilir.

"İz nje ruka mala, *Oradan küçük bir el görünüyor*
Srcu se je mom dopala. *Benim kalbime yakın.*
A kad vidim oči čarne , *Onu kara gözlerini gördüğümde*
Hoće pamet da mi stane. *Aklım başımdan gider.*
Otud ide mlado momče, *Karşıdan genç bir oğlan gelir*
Of aman, diđi" *Of aman, cici*

(Žero, 1995: 120)

(çeviren:Alena Ćatović)

O kınalı parmaklar da o beyaz eller

Yolcuuyu yolundan anam eyleyen dilber (Burdur Yöresi)

Sevgilinin elleri ince, küçük, narindir, beyazdır. Eller sevdada önemli unsurlardır. Küçük olmaları beyaz olmaları, etkileyciliğin temel nedenleridir. Bosna kültüründe de Türk kültüründe de algılayış benzerdir.

1.4. DUDAKLAR

Dudaklar, etkileyici olup sarhoş edici özellikleri vardır. Şeker, bal tadındadır. Kırmızı renkli, küçük, yuvarlaktırlar. Sarhoş edicidirler ve âşık için dudakları öpmek arzusuna kavuşmak demektir.

B'jelim licem i mednim ustima! *Ak yüzü, ballı dudaklarıyla!*
Mila majko, kad bi moja bila, *Ah anam keşke benim olsa,*
Moja bi se želja uspunila" *Keşke muradıma ersem!*

(Žero, 1995: 23)

(çeviren:Alena Ćatović)

Sevgilinin dudakları baldır. Âşık için sevgilinin her hali tatlıdır. Bal nasıl ki her derde dermandır, sevgilinin dudakları da bal gibi şifadır. Dudakları âşığın gönlünü, aklını başından almıştır. Tek isteği dudaklara kavuşmaktır.

Bahçalarda zerdali

Benim yarım gül dalı

Kiraz gibi dudakları

Şeker ezer dilleri güllü yar (Gaziantep Yöresi)

Gaziantep yöresine ait olan bu türküde de görüldüğü gibi sevgilinin dudakları kırmızılık ve yuvarlaklık bakımından kiraza benzetilmiştir. Sevdalinkada da türküde de dudaklar kırmızı, tatlıdır.

1.5. SAÇLAR

"Saç perişan, dağınık, düzensiz, uzun vb. hâlleri ile âşığın aklını başından alıp, onu perişan eder. Güzel kokusu ile baş döndürücüdür. Genellikle siyah renkli olarak şiirlere konu edilir." (Pala 2004: 384). Saçlar sevgilinin en önemli güzellik unsurudur. Saçlar, hoş kokulu sümbüle benzetilir. Saçlar, Uygurlar döneminde de sümbüle benzetildiği görülür. "Uygurların "Sümbül saç" diye adlandırdıkları uzun ve gür saçlar Uygur hanımlarının güzellik sembolüdür. Nitekim Uygur kızlarının uzun saç bırakma ve onu tanelere ayırarak örme adeti çok eski dönemlerden kalmaz." (Tanrıdağlı, 2000:47) Saç sevdalinkalarda, türkülerde dağınık olarak anlatıldığı gibi bazen örgülü olarak da karşımıza çıkar. Ancak örgülü saçlar zincirle bağ kurulur. Saç örüğü halka halka zincire benzer. Zincir nasıl birbirine bağlı ve çözülmez halkalardan oluşmuşsa sevgilinin saçları da âşığı kendisine bağlar. "Tolosa, zincir benzetmesine farklı bir şekilde yaklaşır. Sevgilinin, saçını eskiden delileri sakinleştirmek ve eğitmek için bağladıkları zincire benzetir. Burada deli olan âşığın gönlüdür. Aslında gönül sevgilinin saçlarına bağlanmak istediği için deli olmuştur. Sevgilinin saçlarına bağlı olmak âşığın fırtınalar kopan gönlünün tek ilacıdır." (Akgöynük, 2012:78)

grana vjetar duhnu, pa niz pleći puste
Rasplete joj one pletenice guste,
Zamirisa kosa, k'o zumbuli plavi
a meni se krenu bururet u glavi!

Dallardan rüzgâr esti, onun beline
değip geçti
Onun kalın örgülerini açtı
Saç koktu mavi sümbül gibi
Ve bende bururet oluştu (aklım gitti)

(Žero, 1995: 76)

(çeviren:Alena Ćatović)

Sümbül, güzel kokusuyla bilinen bir çiçektir. Sevgili hoş kokusundan dolayı sümbül olarak nitelendirilir. Sümbül bahara yakın açar ve baharı müjdelere. Sevgili de âşığın gönlünde baharlar açar. Rüzgar ile sevgili de genellikle birlikte kullanılırlar. Rüzgar nasıl ki önüne gelen her şeyi götürürse sevgili de karşısına çıkan herkesi kendisine âşık eder. Ayrıca rüzgar sevgilinin saçlarının mis kokusunu etrafa yayar. Türkülerde ve sevdalinkalarda sevgilinin saçları, mis kokuludur çoğu zaman sümbüldür. Aklı baştan alandır.

2. SEVDALINKALARDA VE TÜRKÜLERDE AŞK

Sevgi, insanoğlu var olduğundan beri tartışılmalı bir meseledir. Sevgi, şiddetle arzulanı demek olan Hintçe "lubh" sözcüğünden gelmektedir. Gasset, sevgiyi sonu gelmeyen bir doyumsuzluk olarak tanımlar. Novalis ise "dünya tarihinin son amacı ve evrene amin demesidir" der. İnsanoğlu aşkın farklı hallerini araştırıp anlamaya çalışırken aşk; romanlara, şarkılara, hikâyelere, filmlere konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Freud ise ilksel ve her şeyi kuşatan ben duygusunun primer libido rezervuarı sayılacağı tezini savunur.

Aşk, Arapça bir terim olup aşkın kelime olarak köklerine ve türevlerine dair çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. "Aşkla aynı kökten gelen 'aşeka' kelimesi sarmâşık anlamında olup, aşkla anlam bakımından ilişkilidir. Nasıl ki sarmâşık bitkisi, kuşattığı ağaç veya bitkinin besininden faydalanıp onu kurutuyorsa; aşk da âşığı bütün bağlantılarından kopararak onu ram etmektedir. Yine benzer olarak aynı kökten türemiş olan, hem tatlı hem ekşi bir çeşit meyve olan 'uşuk' da aşk ile bağlantılıdır. Aşk da sevgiliye hem muhabbet hem de ayrılık sonucu hüznün, hoşnutsuzluk yaşatmaktadır." (Dizman,2009:7)

Sevdalinkalarda da türkülerde âşık sevgiliye kavuşamadığı için acı çeker. Güzel, güzelliğiyle cilvesiye âşığı kendisine bağlar. Âşık sevgiliye kavuşma hayalini kurar, gece gündüzdüşüncesindedir. Sevgiliye yalvarır, peşinden koşar. Sitem edip bu işkencelere son vermesini ister. Her fırsatta sevgiliye olan aşkını ifade eder. "Yüreği taşlaşmış olan sevgili, âşığa hiç vefa göstermez. Merhamet etmez. Onun karşısına daima bir rakip çıkarır. Bütün bunlar âşığın gözyaşı dökmesine sebep olur. Âşığın döktüğü gözyaşları da sevgiliye zeok verir. Ancak sevgili bütün bunları yapmasına rağmen suçlanıp; dışlanmaz. Hatta onun yaptığı her şey hoş görülür, günah bile sayılmaz." (Kuvan 2009: 146)(Akt.Akgöynük, 2012:17)

Bulbul mi poje
Zora mi rudi,
Mog dragog nema

Bülbül öter,
Şafak sökünce
Benim yârim yok.

(Žero, 1995: 37)

(çeviren:Alena Ćatović)

Bülbül, hem türkülerde hem sevdalinkalarda çok sık adı geçen bir kuştur. Bülbül çok güzel bir ötüşe sahiptir. Sesi mest eder.. Şiirlerde bülbül daha çok âşık için kullanılır. Sevgili ise güldür. Bülbül demek bahar demektir, aşk demektir. "Âşık sevgilisini gördüğü zaman bahar gelir, her yerde çiçekler açar ve güzel kokular yayılır." (Akgöynük, 2012:23) Bülbül öttüğüne göre sevgilinin de olması gerekir ama sevgili ortada yoktur ve âşık acı içerisinde.

Garip garip ötme bülbül

Benim derdim bana yeter

Bir dahi sen katma bülbül (Diyarbakır Yöresi)

Bülbülün acı ötüşü ile âşığın acısı birdir. Bülbülün ince sesi âşığa acısını hatırlatır. Bülbül, iki üründe de acının sembolüdür. Âşığa sevdasını hatırlatır. Mutsuzluğun, göstergesidir.

A drağa mu konjs sedla i plače

Karanfile cv"jeće moje iz bašće

Ti odlaziš mene mladu ostavljaš

Ostavljam te tvojoj majci i svojoj

Šta će meni moja majka i tvoja (Loranević,2004: 73)

Sevgili yolculuğa çıkmaktadır. Kadın ise geride annesiyle kalacaktır. Ayrılık acısını hisseden âşık geride kaldığı için üzgündür. Gözü sadece sevgiliyi görmekte ve kendi annesini dahi kimseyi görmemektedir. Ayrılık teması hem sevdalinkalarda hem de türkülerde en fazla işlenen temalardan biridir.

Ağam... Gider oldum el başıma derildi

Kurban... Getme dedi (aman) yâr boynuma sarıldı

Ağam... Kısmetimiz gurbet ele verildi

Heyran... Çık salın ki (aman) boyun görüm gidim yâr (Erzurum Yöresi)

Sevgili ve âşığın karşılıklı konuşmasından oluşan Erzurum yöresine ait bu türküde uzağa gidecek olan sevgiliye âşık yalvarmakta ve uzağa gitmemesini istemektedir.

Sevdalinka pjesmo dulistana,

Gülistan'dan gelen sevdalinka şarkıları

Ti si zabor bistrih sadrovana,

Şardırvandan çağlayarak akıyorlar

Jah sevdaha, ceznja asikluka,

Ben sevdalıyım, aşıklık çekiyorum

Bol i tuga dertli aksamluka.

Hüzünlü ve acılı dertli akşamlarda

(Kurtişoğlu, 2007:6)

Aşk acısını çeken sevgili hüzünlüdür, acıdır. Akşamın gelmesiyle birlikte sevgilinin acısı daha da artar. Sevdalinkalar, sevgilinin duygularını kabartır.

Aşk, yaralayıcıdır, öldürücüdür:

Aşk yarası derindir anam

Kalbim her an sızılar

Sızlıyor yarelerim anam

Geydirin karaları

(Erzurum Yöresi)

Erzurum yöresine ait olan türküde âşığın gönlü sızlamaktadır, yaralıdır ve yaraları derindir. Aşkı onu her gün öldürmektedir. Sevdalinkalarda ve türkülerde dikkati çeken nokta aşk acıyla eşittir.

Aja nigdje ništa nemam,

Hiçbir yerde yokum

Ja sam puki siromah.

Ben sadece yoksulum

Akşam geldi dan se gubi,

Akşam geldi gün kayboldu

Moje srce zaman ljubi

Benim kalbim boşuna seviyor

akşam geldi mrak se sprema,

Akşam geldi karanlık hazır

(Loranević, 2004:15)

(Çeviren: Sibel Bayram)

Âşık, çaresizdir, zavallı yoksuldur, zamanın hiçbir önemi yoktur, akşamın gelmesiyle âşığın aşk acısı hafiflememektedir, umutsuzluğu devam etmektedir. Görüldüğü gibi sözlü olan bu halk ürünlerinde daima kavuşulamayan, ayrılık acısının kat kat yaşandığı aşk hikâyeleriyle karşılaşırız. Ancak âşık yine de şikayetçi olmayıp sevgiliyi beklemekten onu düşünmekten memnuniyet duyar. Sevdalinkalarda ve türkülerde aşk her şeye rağmen istenen arzulanandır. Görüldüğü gibi aşk algısında ortaklıklar görülmektedir.

SONUÇ

Sözlü ürünler, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana toplumsal yaşamı, toplumun geçirdiği evreleri hakkında ip uçları veren en önemli göstergelerdir. Bu ürünler, aynı zamanda ürünlerin verildiği dönemde toplumun kadına ve aşka yüklediği anlamları anlamamıza ışık tutmaktadırlar. Şiirin tanıklığıdır, duyguların, aşkın, özlemin tanıklığı... Kadını, aşkı tanımlayan dizelerle karşılaşırız. Sözlü halk ürünleri olan sevdalinkalar, türküler aşkı, hüznü, acıyı, ifade etmiş olup, kafiyeli, armonili söyleyişleriyle insanların zihinlerinde daha kolay yer edinmişler, geçmişle günümüz arasında köprü vazifesi görmüşlerdir.

Boşnak Halk Edebiyatına ait olan sevdalinka ile Türk Halk Edebiyatına ait olan türküler farklı coğrafyalarda ortaya çıkmalarına rağmen ortak duyguları dile getirmişlerdir. Saz eşliğinde dile getirilen bu sözlü ürünlerde kadın sevilen, aşık olunan, uğruna gurbetlere çıkılan, inci dişli, ak elleri olan, selvi boylu, kalem kaşlı, on dört on beş yaşlarında olan aşkın, hasretin ve aynı zamanda acının da baş kahramanıdır. Farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde ortaya çıkmış olmalarına rağmen sevdalinkalarda da türkülerde de güzel ve güzellik anlayışının ortak olduğu görülür. Doğadaki en güzel varlıklarla tasvir edilir. Ayrıca sevgili bu güzelliğine karşı cilveli, nazlı, acı çektiren, aşığı peşinden koşturan, yüz vermeyen bir tiptir. Aşık ise sevgilinin bu acımasızlığını kabul etmiştir. Sevgili güzel olduğu için aşığa acı çektirmeyi en doğal hakkı olarak görür.

Bu şiirler sadece aşkı dile getirmeyip sevgililer arasında iletişim kurmaya da yarayan, eski dönemlerde bir araya gelemeyen sevgililerin duygularının mısralara vurulmasını sağlayan önemli araçlardır. Ancak bu duygularda sürekli ayrılık ve sevgiliye duyulan hasret vardır. Sevgililer başka boyuttadırlar. Aşkları ulaşılmaz da olsa vazgeçmezler.

Boşnakların İslamiyet'i kabulünden sonraki dönemlerde sevdalinkaların ortaya çıkması ve Türk Halk Edebiyatı'ndaki türkü türü ile benzerlikler göstermesi tesadüfi değildir. Anadolu'dan birçok saz şairi Balkanları dolaşıp saz eşliğinde türküler söylemişlerdir. Bu sırada Boşnak kültürünü yansıtan ama aynı zamanda Türk Halk Edebiyatı motiflerini de taşıyan yeni ürünler ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılda Bosna topraklarında görülmeye başlayan sevdalinkaların Türk kültürünün ve edebiyatının etkisinde kaldıkları görülmekte olup yüzyıllar boyunca sözlü gelenekten devam edip daha sonra yazılı geleneğe geçen türkülerle hem şekil hem de içerik bakımından ortaklıklar olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÖYNÜK, Maşuta (2012). *17. Yüzyıl Aşık Şiirinde Sevgili Motifi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BALKAYA, Adem (2008). "Kerem İle Aslı Hikayesinde Kerem'in Sevgili Tasvirleri Üzerine İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, Volume 1/4 Summer 89-101.
- ÇAĞATAY, Saadet (1962). "Türkçede Kadın İçin Kullanılan Kelimeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, s.13-49.
- ÇANGAL, Önder (2012). "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Taşıyıcı Olarak Türküler", *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*, Yıl:2, S.2, 9-20.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara:Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİZMAN, Esra (2009). *Meşai Sistemde Aşkın Tecellisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ER, Seher (2009). "Kadın Kavramının Çağrışımsal Alanı Araştırması", *Uluslararası-Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, S.1, s. 490-500.
- İYİYOL, Fatih, Alena ČATOVIĆ (2012). "Sevdalinkalarda Türk-Boşnak Halk Kültürünün Ortak Unsurları", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.1, s.246-264.
- İSPİRLİ, Serhan ALKAN (2011). "Erzurum Türkülerinde Aşk, Aşık ve Sevgili", *International Journal of Social Science*, Volume 4 Issue 1, p. 91-118, Summer.
- KAYA, Doğan (2000). "Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasvirini" *Aşık Edebiyatı Araştırmaları*, s. 243-266.
- KURTIŞOĞLU, Belma (2007). "Kültürel Kimliğin Simgeleşmesi: Gusli ve Akordeon", S. 75, IV. Kültür Araştırmaları Sempozyumu "İç / Dış / Göç ve Kültür", Işık Üniversitesi.
- LOVRENOVIĆ, Ivan (2004). *Za Gradom Jabuka*, Civitas d.o.o. Sarajevo.
- MAGLAJLIĆ, M.(1998). *Sredina i Vrijeme Nastanka i Trajanja Sevdalinke*, Bošnjačka Književnost u Književnoj Kritici II, Alef, Sarajevo.
- MAGLAJLIĆ, M.(1998). *Prvi Poznati Pjesnik Sevdalinke*, Bošnjačka Književnost u Književnoj Kritici II, Alef, Sarajevo.
- MAGLAJLIĆ, M. (2006). *Usmena lirika Bošnjaka*. Sarajevo:Preporod.
- PALA, İskender (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları.
- RİZVİĆ, Muhsin, <http://www.bosnakforum.com/index.php?topic=387.0;wap2> 03.08.2012.
- SAĞLAM, Feyyaz,(2014). "Çağdaş Yunanistan (Batı Trakya) Türk Şiirinde Anadolu Halk Şairlerinin Etkileri Üzerine", http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_1/saglam.pdf 10.11.2014.
- SERTTAŞ, Zeliha. "Türkülerinde "Sevgili" Teması, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi", *International Journal of Social and Economic Sciences* 2 (1): 11-14, 2012ISSN: 2146-5843, E-ISSN: 2146-0078.
- TANRIDAĞLI, Gülzade(2000). "Uygur Türklerinde Saç Örgüleri ve Anlamları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 14, s.47-53.
- ZERO, M. (1995). *Sevdah Bošnjaka*, Sarajevo: Ijljan.
- ZÜLFİKAR, Hamza(1988). "Kadın, Hanım ve Benzeri Adlar Üzerine", *Türk Dili*, S. 434, s.96-101.